

Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu Jeo-Ekonomik Sınamalar - Alper H. Yağcı

Cumhuriyetin yüzüncü yılında Avrupa Birliği (AB), Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı ve yatırım kaynağı olmaya devam ediyor. AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'den gelen çoğu mamul ürünü gümrüksüz kabul etmesinin yanı sıra üçüncü ülkelere karşı uygulanan AB gümrük tarifelerini bu tarife kararlarının oluşturulmasında yer almaksızın benimsemesini gerektirmektedir. Anlaşma 1995 yılında Türk siyasetçiler tarafından Türkiye'nin er ya da geç AB'ye tam üye olarak karar mekanizmalarına katılacağı umuduyla kabul edilmişti. Ancak anlaşma, bir yandan Türk firmalarının Avrupa değer zincirlerine entegrasyonunu

kolaylaştırırken, bir yandan da Çin gibi Asya ülkelerinin ihracatı agresif bir şekilde artırmaya başladığı bir dönemde, Türkiye'nin baz gümrük tarifesi oranını benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki en düşük oranlardan biri haline getirmiştir. Bu durumda, AB ile Türkiye arasında kötüleşen ilişkiler, Gümrük Birliği'nin güncellenmesini artık daha gerekli kılmakta; ancak ortak bir siyasi zeminin kaybolması ve tarafların ilerlemeyi diğer konuların çözümüne bağlı kılması nedeniyle bu durum zorlaşmaktadır. İlerleme kaydetmek bir yana, AB ve Türkiye yakın zamanda birbirlerinin politikaları (Türkiye'nin ilaçta yerelleştirme uygulamaları ve AB'nin çeliğe getirdiği gümrük vergileri) hakkında Dünya Ticaret Örgütü'ne şikâyette bulunmuştur. (Harun Arıkan ve Zeynep Alemdar'ın 2023'te editörlüğünü yaptığı kitapta bu konuları daha geniş bir şekilde ele aldığı bir bölüm bulunmakta, bkz. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-25799-5>).

Türkiye'nin Avrupa pazarlarına erişimiyle ilgili bir diğer zorluk, AB tarafından 2019 yılının sonlarında açıklanan bir iklim politikası vizyonu olan Avrupa Yeşil Mutabakatı ile ortaya çıkmaktadır. Mutabakatın bir parçası olarak, 2026'dan itibaren sınırda karbon düzenleme mekanizması (*Carbon Border Adjustment Mechanism*, CBAM) çerçevesinde; AB sınırlarından giren malların karbon içerikleri için, menşei ülkelerde daha önce vergilendirilmemiş veya fiyatlandırılmamışlarsa, ek bir ücret alınacaktır. Gümrük Birliği'ne katılmak, Türkiye'nin bazı ekonomik sektörlerinin çevresel uygulamalarda Avrupa standartlarını benimsemesine zaten yol açmıştı. Bununla birlikte, Türkiye ile AB arasında üretimin karbon yoğunluğu (*carbon intensity*) açısından hâlâ belirgin farklılıklar bulunmaktadır; dolayısıyla CBAM, mekanizma kapsamındaki Türk sanayileri için artan karbon maliyetleri anlamına gelecek ve pazar kaybına ya da ödenen ek vergiler yoluyla maliyetin içselleştirilmesine yol açacaktır. Türkiye kendi karbon fiyatlandırmasını benimserse, diğer şartlar altında AB'nin CBAM mekanizmasına ödenecek olan mahsuplaşma gelirlerinin bir kısmını elde edebilir ve bu gelirleri daha sürdürülebilir enerji kullanımına geçişi sübvans etmek için kullanabilir.

Küresel düzeyde ise Türkiye'nin ticaret ve yatırım konusundaki konumunun ABD ile Çin arasında artan gerilimden etkilenmesi muhtemeldir. ABD'deki Biden yönetimi, gelişmiş yarı iletkenlerin, çip yapım ekipmanlarının ve süper-bilgisayar

bileşenlerinin Çin'e ihracatına sınırlamalar getirmiştir ve bu politika muhtemelen yatırımların bu ülkeden bir miktar uzaklaşmasına neden olacaktır. Türkiye'nin, bu sektörlerdeki değer zincirinin şimdiye kadar Çin'de yerleşik bulunmuş olan kısımlarını ele geçirerek durumdan yararlanması mümkündür. Bu konuda iyimser olmak için bazı nedenler bulunabilir: Örneğin savunma sanayisinin son dönemde gösterdiği büyüme, Türkiye'nin inovasyon potansiyelini ortaya koymuştur. Ancak, başlıca müşterisi devlet olan savunma sanayisi, ulusal kendine yeterlilik ihtiyacının siyasi nedenlerle arttığı bir ortamda hükümetçe doğrudan yönlendirebilen kendine özgü bir sektördür. Genel olarak, yüksek kaliteli imalat söz konusu olduğunda, Türkiye'deki sanayi ekosisteminin, yalnızca yarı iletken endüstrisine hâkim olan Japonya, Kore ve Tayvan'ın değil; Brezilya gibi diğer rakiplerin de gerisinde olduğu düşünülmektedir. Türkiye'den beyin göçünü durduracak, işgücü becerilerini yükseltecek ve bölgesel dinamizm alanları oluşturacak reformlar yapılmadığı takdirde Çin'in küresel değer zincirlerinden kısmen çekilmesiyle ortaya çıkan fırsatlar değerlendirilemeyebilir.

Çin'in karşı karşıya kaldığı zorlukların artmasının, Türkiye için sadece fırsatlar değil aynı zamanda küresel ekonomik yavaşlama ve talep daralması vasıtasıyla riskler anlamına gelebileceğini de belirtmek gerekir. Yavaşlama senaryosunun iyi tarafı ise enerji fiyatlarının düşmesi olacaktır. Ne yazık ki İsrail/Filistin'deki durum enerji fiyatlarını daha da yukarı çekecek bölgesel çatışmalara yol açabilir. İran'ın Gazze'de devam eden çatışmaların içine çekilmesi halinde büyük çaplı bir savaşın çıkma ihtimali göz ardı edilemez ve böyle bir tırmanışın ekonomik yansımalarını öngörmek çok zor. İran'a yönelik mevcut yaptırımlar halihazırda Türkiye'yi bir yandan ABD ile ilişkilerini ayakta tutmaya çalışırken diğer yandan bölgesel bir ticaret ortağına kapılarını tamamen kapatmamak gibi müşkül bir durumda bırakıyor. Savaş çıkarsa çok daha zor kararlar alma zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

İran ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek bir diğer konu ise Güney Kafkasya'daki son gelişmeler. Azerbaycan, otuz yıldır Ermenistan'ın işgali altında olan Dağlık Karabağ topraklarını 2023'te ele geçirdikten sonra Nahçıvan eksklavı ve Türkiye ile doğrudan ulaşım bağlantısı için bir koridor oluşturma niyetini açıklamıştır. Ermenistan ise, kendi topraklarından (Zengezur) geçecek bir koridora karşı çıkmaktadır ve genel itibarıyla bölgedeki Türki ülkelerin iş birliği

çabalarına tedirginlikle bakan İran da böyle bir konsepti desteklemediğinin sinyallerini vermiştir. Uluslararası ticaretin büyük bir kısmının deniz yoluyla gerçekleştiği göz önüne alındığında, Asya ve Batı arasındaki bağlantıyı geliştirmek için zaman zaman ilan edilen bu gibi kara yolu projelerinin önemini, doğrudan ekonomik olmaktan ziyade ilgili ülkelerin birbirlerine siyasi olarak bağlanma arzusunun bir göstergesi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu itibarla, olası bir Zengezur koridorunun net ekonomik etkisini öngörmek zor olmakla birlikte abartılı beklentilerden kaçınmak gerekir; ancak koridor, komşularla çatışmaya yol açmadan gerçekleştirilebilirse olumlu bir gelişme olarak kayda geçecektir.

Gelecek dönemde, Türkiye'nin uzun vadeli ekonomik vizyonunun değişen demografik gerçekleri dikkate alması gerekecektir. Türkiye'nin yirmi birinci yüzyılın geri kalan kısmında başardığı kayda değer ekonomik büyüme, çalışma çağındaki bireylerin nüfus içinde sürekli artan oranı sayesinde gerçekleşmişti. Ancak bu oran 2020 yılında tarihi zirvesine ulaşmıştır ve artık zamanla duraklama ve düşüş eğilimine gireceği tahmin edilmektedir. Düşük istihdam oranlarının sürmesi, çocuk bakımını destekleyen sosyal yatırım araçlarından ziyade emeklilik ödemelerine harcanan bir refah devleti bütçesi ve metropollerde ciddi bir sorun haline gelen konut fiyatları nedeniyle, Türkiye'nin yerli nüfusu kendini yeniden üretme arzu veya becerisini git gide yitirmekte. 2023 için 1,62 olarak açıklanan kadın başına doğurganlık oranı; sadece dünya ortalamasının değil, aynı zamanda geleneksel nüfus ikame oranı olan 2,1'in de altındadır. Başka bir deyişle, Türkiye geleneksel olarak demografik dinamizmi ile övünmüş olsa da bu konudaki paradigmanın artık yaşlanan yerli nüfusun ve gittikçe göçmenlerden oluşan bir işgücünün getirdiği sınamalarla başa çıkabilmek üzere evrilmesi gerekecektir. Halen göçmenlerin ana kaynağı Yakın Doğu ülkeleri olup bunlar arasındaki en büyük demografik grup, muhtemelen, Suriyeli sığınmacılardır. Tuğba Adalı ve arkadaşlarının bildirdiğine göre (bkz. <https://www.routledge.com/Syrian-Refugees-in-Turkey-A-Demographic-Profile-and-Linked-Social-Challenges/Cavlin/p/book/9780367501198>), çoğunlukla kırsal bölgelerden gelen sığınmacılar arasında, 2018 itibariyle 18 yaş ve üzeri erkeklerin yalnızca %8'i lise düzeyinde (veya daha yüksek) eğitim almıştı. Bu itibarla, göçmen nüfusun sağladığı ucuz ve niteliksiz işgücü, 2018 sonrasındaki yüksek döviz kuru döneminde Türkiye'nin sanayi üretimini artırmada etkili olmuştur, ancak ülke sanayisinin fiyat esnekliğine sahip, yüksek katma değerli segmentlere

doğru yükseltilmesine katkısı sınırlı olacaktır. Artan göçmen nüfusu, bir yandan, halihazırda zıt sosyal değerler arasında kutuplaşmış olan ülkemizde kültürel ve siyasi entegrasyon sorunlarını da gündeme getirmektedir. Bu konunun, gelecekte Türkiye'nin iç siyaseti ve uluslararası konumu açısından giderek daha önemli hale gelmesi muhtemel görünüyor.

Çeviren: Şeyma Özdoğan, Kadir Has Üniversitesi

Dr. Alper H. Yağcı, Boğaziçi Üniversitesi

Alper Yağcı doktorasını 2016'da University of Massachusetts Amherst'ten Siyaset Bilimi alanında aldı. Halen Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. Araştırmaları siyasal davranış, kurumlar ve siyasal iktisat üzerine yoğunlaşmaktadır. Makaleleri şimdiye kadar Comparative Political Studies, Party Politics, Journal of European Public Policy, New Political Economy, Electoral Politics, Government and Opposition, Mediterranean Politics, Turkish Studies gibi dergilerde yayımlanmıştır.

To cite this work: Alper Yağcı, "Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu Jeo-Ekonomik Sınamalar", Panorama, Online, 14 Temmuz 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/07/14/tr-sinamalar-ay/>

Copyright@UIK*Panorama*. All on-line and print rights reserved. Opinions expressed in works published by the *Panorama* belongs to the authors alone unless otherwise stated, and do not imply endorsement by the IRCT, Global Academy, or the Editors/Editorial Board of *Panorama*.